

Schoon drinkwater aan de Singel

Bij een recente kleine verbouwing stuitten de eigenaren van een woonhuis aan de Singel plotseling op een deksel toen ze afvoerbuizen in de achtertuin wilden blootleggen. Nog wat verder gravend kwam iets tevoorschijn dat leek op een put of keldertje. Monumentenzorg werd erbij gehaald en zo konden we vaststellen dat hier een puntgave waterkelder zat.

Het bleek een kleine waterkelder te zijn met een vloeroppervlak van 1,20x2,10 m en 1,85 m hoog. De kelder is afgesloten met een gedrukt tonggewelfje waarin een gat zit van zo'n 50 cm in het vierkant waarop een zware ijzeren afdekplaat ligt. Aan de binnenzijde is de kelder rondom bekleed met oranjebruin geglazuurde tegels van 30x30 cm. Het gewelfje is afgesmeerd met een harde waterdichte mortel, waarschijnlijk Portlandcement (een mortel die bestaat

uit zand en mortel met Engelse Portland als toeslagmateriaal. Deze mortel werd vanaf midden 19^e eeuw in Nederland toegepast).

In de hoek is een muurtje dat afgedekt is met iets kleinere tegels. Hieruit steekt vertikaal een loden buis die boven uit de muur steekt. Halverwege is de ruimte opgedeeld door een halfsteens muurtje van ca 50 cm hoog.

Het muurtje heeft een opening die is dichtgezet met een wat kleinere tegel waar bovenop de afkorting AD staat.

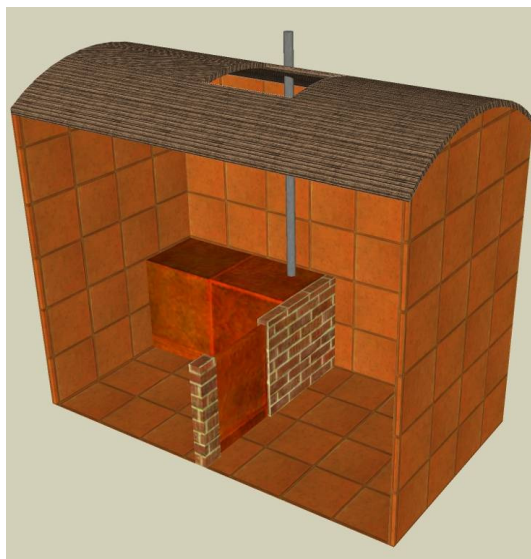
Het huis waarbij het hoort is in 1870 gebouwd. Er is weinig bekend over de geschiedenis ervan. Wel hebben de huidige eigenaren van de kleindochter van de oorspronkelijke bewoner foto's gekregen, maar van een waterkelder wist niemand het bestaan.

Dat is ook niet zo verwonderlijk, want Dordrecht kreeg in 1882 waterleiding en riolering. De kelder zal dus al na zo'n 12 jaar buiten gebruik en uiteindelijk in de vergetelheid geraakt zijn.

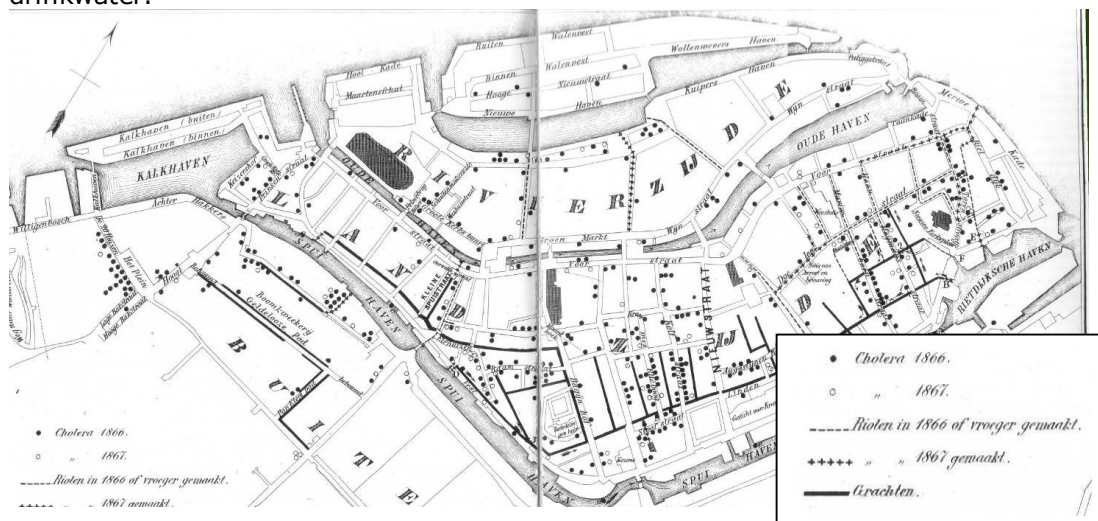
Hoe zat het met de watervoorziening in Dordrecht?

Voor ons is het vanzelfsprekend dat er schoon drinkwater uit de kraan komt. Maar tot zo'n 130 jaar geleden was dat heel anders. De meeste mensen haalden hun water uit openbare waterpompen, die het water uit de havens pompten. Dit water werd gebruikt voor het huishouden, maar het deed tevens dienst als riool en om afval te lozen. Wel werd het twee maal per dag verversd door de havens en binnengrachten te spuien: de sluiswachter zette bij eb de sluis in het noorden van de binnenstad open bij de Riedijkshaven. Het water van de Merwede stroomde dan met grote vaart door de Voorstraatshaven en andere waterwegen van de binnenstad en kwam in zuidwesten via de Vuilpoort uit in de Oude Maas, het meeste stadsvuil met zich meenemend.

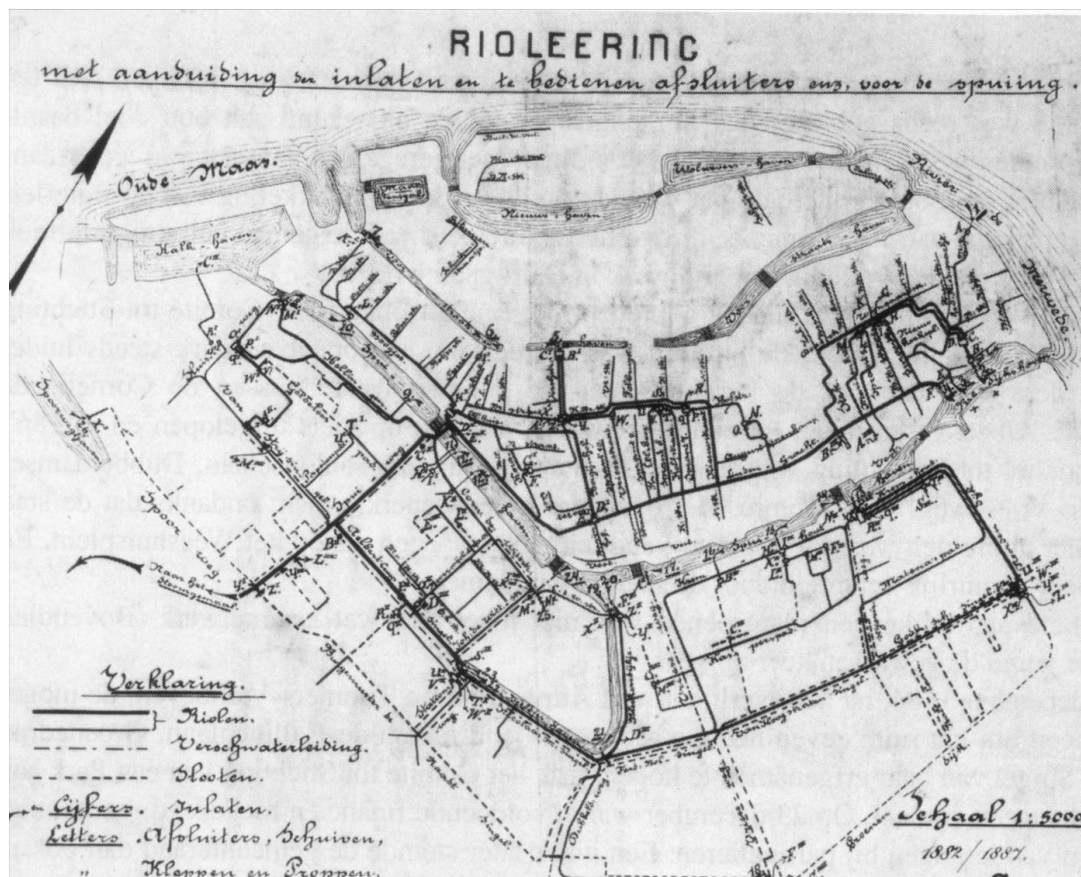
Toch was dit niet genoeg om het water schoon te houden en ziektes en epidemieën lagen altijd op de loer. In de Middeleeuwen was het de pest die regelmatig veel slachtoffers eiste. Deze werd in 1666 uitgebannen, maar in de negentiende eeuw deed een gevreesde opvolger zijn intrede: de cholera.

Maar ook het stadsbestuur realiseerde zich dat er iets moest gebeuren. Al in 1855 werd van de Riedijkshaven naar het Kasperspad een pompleiding aangelegd. Maar dat was nog lang niet genoeg. In 1866 en 1867 brak opnieuw een cholera-epidemie uit die veel slachtoffers eiste. De gemeente heeft de locaties hiervan in kaart gebracht en het blijkt dat ook delen van het gebied van de Singel West zwaar getroffen werden. In 1875 besloot het stadsbestuur tot de aanleg van een 'ijzerenbuiswaterleiding' en in 1883 kreeg Dordrecht zijn eigen drinkwaterbedrijf. Toch duurde het nog tot 1923 voordat de hele stad was voorzien van schoon drinkwater.¹

¹ A. Oerlemans, De watertorens van Dordrecht en Dubbeldam, in: verhalen van Dordrecht no. 9 (Dordrecht 2007)

Schoon drinkwater was dus van levensbelang en daarom zochten Dordtenaren naar manieren om hieraan te komen. Water werd bijvoorbeeld verzameld in regentonnen of regenwaterbakken. In diep gegraven waterputten kon grondwater opwellen uit diepere en schonere bodemlagen. De rijkere inwoners konden het zich permitteren om in de eigen tuin, binnenplaats, kelder of souterrain regenwater te verzamelen in waterbakken of waterkelders. Deze waterkelders zijn bekend vanaf de zeventiende eeuw. De meeste waterkelders zijn gebouwd in de achttiende eeuw.²

Wat zijn waterkelders

Bij een waterkelder moet u niet denken aan een open kelder die u met een trapje of een laddertje kunt betreden. Een waterkelder is een afgesloten gemetselde bak die doorgaans in het souterrain of op de binnenplaats was ingegraven, vlakbij de keuken voor het dagelijks gebruik en vlakbij het dak waar vandaan het water makkelijk opgevangen kon worden.

De kelders moesten natuurlijk waterdicht zijn zodat het verzamelde drinkwater niet kon weglekken en vuil grondwater niet van buitenaf in de bak kon doorsijpelen. De wanden werden gemetseld met hardgebakken klinkers en tras. Aan de binnenkant waren de kelders betegeld met geglazuurde oranjebruine plavuizen, die ook met tras werden gevoegd. Soms werden ook wel klinkers in een klamplaag toegepast, dus met hun platte kant en soms kruislings of in diagonale lijn tegen de wanden. De waterkelders hadden een verzwaarde bodem van soms wel 7 lagen baksteen die

² De gegevens zijn afkomstig van Amsterdam, maar zijn in grote lijnen ook van toepassing op Dordrecht. Zie J. Gawronski en J. Veerkamp, Water uit de kelder. De verdwenen waterkelders van Amsterdam. In: BMA deel 6, p. 58-69 (Amsterdam 2007)

weer gemetseld waren op een wafel van planken en balken. Dezelfde constructies van een zware bodem, klamplagen en tegels om de bak waterdicht te maken werden veel vaker toegepast, zowel bij gewone kelders die waterdicht moesten zijn als bij de meer zeldzame drijvende kelders.

Waterkelders waren meestal rechthoekig van vorm. Ze werden afgesloten met een tongewelf waarin een 'mangat' zat, dat diende om de kelder zo af en toe te kunnen reinigen. Het stenen muurtje dat in de kelder aan de Singel zat, komt ook vaker voor. Meestal loopt zo'n muurtje door tot aan het gewelf en dient het als extra ondersteuning van het gewelfje, maar daarvan is bij de kelder aan de Singel geen sprake, want het muurtje is maar ca. 50 cm hoog. Er zijn geen aanwijzingen dat het hoger is geweest. En omdat het keldertje vanaf zo'n 12 jaar na bouw al in onbruik is geraakt, is het ook niet aannemelijk dat er in een latere fase aan verbouwd is. Soms diende zo'n muurtje ook voor een verdeling van de bak tussen twee woonhuizen, maar ook dat is –om dezelfde redenen– geen verklaring in ons geval.

De watertoevoer en -afvoer gebeurde via loden buizen. In het geval van de Singel voert loden buis van onderaf recht omhoog. Deze voerde waarschijnlijk het water aan vanaf het dak, maar de aansluiting is niet gevonden. Mogelijk was (of is) er een andere buis onderin die het water afvoerde naar de nabijgelegen keuken.

Schoon, koel en gratis

Waterkelders boden veel voordelen: regenwater kon gratis van de daken worden opgevangen en in ruime hoeveelheden worden opgeslagen, waarbij de kwaliteit van het water op peil bleef, omdat de bakken hermetisch van de omgeving waren afgesloten. Bovendien bleef het water koel en was het beschermd tegen ongedierte.

Helemaal zuiver was het allemaal toch niet altijd, want dit water was vaak sterk vervuild door een te hoog loodgehalte door de loden aan- en afvoerbuizen. Hierdoor en door de komst van de watertoren in 1883 raakten de waterkelders in de loop van de negentiende eeuw steeds meer buiten gebruik. Omdat de kelders met een stevige en zware constructie waren gebouwd, werden ze niet zomaar gesloopt of verwijderd, maar bleven ze vaak onder de grond zitten.

Zijn er meer?

In Amsterdam is meer onderzoek gedaan naar waterkelders. De stad heeft er zo'n 80, variërend in grootte tussen de 1 m² en 5,8 m² aan vloeroppervlak.³ De inhoud varieerde mee van 1000 tot 10000 liter. De kelder in Dordrecht behoort met zijn 1,20 m² tot de allerkleinste in vergelijking met Amsterdam.

In Dordrecht is dit grootschalige onderzoek (nog) niet gedaan, maar heel soms komen we wel dergelijke kelders tegen bij Monumentenzorg & Archeologie.

Onlangs kwamen er nog twee aan het licht in Huis Rodenburg aan de Wijnstraat 153.

Eén is ligt onder de achtertuin. Dit is een kelder van 3,3x2 m met een diepte van 1,78 m met een gewelfd dak met een vierkant gat erin. In de kelder stond water,

³ J. Gawronski en J. Veerkamp, Water uit de kelder. De verdwenen waterkelders van Amsterdam. In: BMA deel 6, p. 58-69 (Amsterdam 2007)

maar omdat de kelder niet nader onderzocht is, is niet met zekerheid vastgesteld of dit een waterkelder of een beerput is.

In het korte onderzoek zijn geen (archeologische) vondsten aangetroffen, wat een waterkelder aannemelijker maakt dan een beerput. De kelder is uit de 17^e of 18^e eeuw. Ook in het pand zelf zijn enkele putten opgegraven door de archeologen.

Het betrof hier een kelder met tongewelf in het voorhuis. Omdat deze intact is gelaten is ook hiervan niet bekend of het hier om een waterkelder of beerput gaat. Er was ook een klein putje dat in verbinding staat met de genoemde kelder. Afhankelijk van de functie van de kelder is dit een stortputje of een put waaruit water gehaald kon worden.⁴

Bronnen en literatuur

- M.C. Dorst, Dordrecht ondergronds 9. Gemeente Dordrecht, Wijnstraat 153, Huis Roodenburch & Huis 't Schaeck. Een bureauonderzoek en een archeologische begeleiding.
- J. Gawronski en J. Veerkamp, Water uit de kelder. De verdwenen waterkelders van Amsterdam. In: BMA deel 6, p. 58-69 (Amsterdam 2007)
- Oerlemans, De watertorens van Dordrecht en Dubbeldam, in: verhalen van Dordrecht no. 9 (Dordrecht 2007)
- J. Penders op www.documentatie.org

⁴ M.C. Dorst, Dordrecht ondergronds 9. Gemeente Dordrecht, Wijnstraat 153, Huis Roodenburch & Huis 't Schaeck. Een bureauonderzoek en een archeologische begeleiding.